

Baromfitartás és -feldolgozás Orosházán, az első világháborúig

GULYÁS MIHÁLY

A baromfitartás és -feldolgozás gazdasági és társadalmi háttere Orosházán

Orosháza egy évszázad óta a hazai baromfinevelés, baromfi-kereskedelem és -feldolgozás egyik jelentős központja. Híre és súlya van nemcsak a magyarországi, hanem a külföldi piacokon is. Rangos helyét azzal érte el, hogy azok, akik ezzel foglalkoztak, munkaterületüknek kiváló művelői voltak.

Az orosházi baromfitartás fellendülése, a szélesebb körű tenyésztés megindulása a múlt század 60-as 70-es éveire esik. Ebben az időben erősödik és szélesedik ki a tanyás gazdálkodás. Az orosháziak földgyarapító törekvései révén nemcsak az orosházi határban de azon kívül is szaporodnak a tanyák, ahol lehetőség van nagyszámú baromfi tartására. Elősegíti a baromfitartást a családi munkaerő (nők, gyerekek), továbbá a parasztasszonyok önállósági törekvése, amikor is azok a baromfiból „pénzelnek” a család javára. A legkorábbi adataink szerint 1885-ben már 3470 mázsa baromfit szállítottak el az orosházi vasútállomásról.¹

Az első magyar nyelvű baromfitenyésztésű szaklap a GALLUS 1883. év novemberi száma felsorolja „...egynehány főpiac nevét, ahonnan a legjelentősebb kivitel történik”. Félegyháza, Kecskemét, Szentes, Makó után Orosháza az 5. helyet foglalja el.

E figyelemre méltó tény magyarázatát a helység egykori gazdasági és társadalmi viszonyainak, termelési szerkezetének vázlatos áttekintése adhatja meg. Egyre inkább közismertté válik a történetírásnak az a megállapítása, hogy a mezőgazdaság kapitalista fejlődése amerikai típusú útjának számos vonása felismerhető néhány alföldi város (Makó, Kecskemét, Nagykőrös, stb) gazdaságtörténetében. Orosháza is e helységek közé tartozik. Elég csak néhány mondattal utalni arra, hogy Orosházán gyakorlatilag nem is volt nagybirtok, s a környék jelentős részét is a 15—20—50—100 holdas parasztbirtok uralta, mint azt az 1895-ből származó statisztikai adatok is bizonyítják.² Ebbe a birtokkategóriába tartozó gazdaságok a tanyásgazdálkodás révén a baromfitartás fő bázisai lettek.

Az 1880-as évek elejétől kezdve erre az időre esik a gabonatermelés túlsúlyának eltolódása, a gabonaválság kezdete, az amerikai búza európai betörésének hatásaként. A búza visszaszorulása (természetesen csak relatív visszaszorulásról lehet szó) a termelési szerkezetet a takarmánynövényekre, főként a kukoricára alapozott belterjes állattartás, a baromfi, a sertés intenzívebb felkarolása, a konjunktúrális tenyésztése irányában változtatta meg. Az említett kategóriához számítható orosházi parasztbirtok erejét, jelentős korlátai mellett, éppen az mutatja, hogy át tudott állni erre a tartásra és maximálisan kamatoztatni tudta a tenyésztés során a tanyás településben rejlő lehetőségeket, a kiemelkedő árpa- és kukoricatermelésből fakadó adottságokat.

Mindehhez azt is hozzá kell számítanunk, hogy Orosháza és környéke igen jó szállítási lehetőségekkel rendelkezik, ami a gyors értékesítés egyik döntő feltétele. Főként az összefutó vasútvonalak jelentősége nagy ezen a téren. 1870-ben nyílt meg a mai Szeged—Békéscsaba közötti, akkor Nagyvárad—Fiumei vonal, 1893-ban a Mezőtúr—Mezőhegyesi, s 1906-ban az Orosháza—Szentesi vasút, majd 1926-ban a Kaszaper—Orosháza közötti kisvasút.

A környék természeti adottságai is kedveztek a nagyarányú baromfitartásnak. A hőmérsékleti viszonyok kedvező alakulása, az évi napsütéses napok száma e tekintetben a legfontosabb, nem számítva az alföldi térszínből következő előnyöket.

Egyes baromfifajták nagyszámú tenyésztését az is indokolttá tette, hogy azok a gazdasági növényeink kártevőit pusztították. A biológiai védekezés terén a pulykák voltak a leghasznosabbak. Közismert volt, hogy egyes éveken a lucernára és a vörös lóherére a kártevők súlyos csapást jelentettek. Ahol azonban a pulykák a lucerna közt *bogarásztak*, ott csak jelentéktelen volt a kár.

Ezzel a gazdasági átalakulással, a közút és a vasút kiépülésével egy időben megjelentek Orosházán az idegen származású baromfi-kereskedők, akik bel- és külföldi szállítások révén a piacra hozott baromfiak folyamatos és állandó átvételét biztosították. Nemcsak az orosházaiak, de 20—30 km-es körzet lakossága is állandó szállítója lett a folyton növekvő piacnak, és így alakult ki az igen népes, vásárnak is beillő orosházi baromfipiac.

Az orosházi piacozás, a községbe özönlő sok kocsi hangulatát Bakó József költő, aki akkoriban a monori tanyai iskolánál tanított, adja vissza:

„Tíz kocsi, húsz kocsi, száz kocsi mind tele
Ömlik a vidék vére, húsa, veleje...”

(Városba menve, 1933.)³

Féja Géza pedig Viharsarok című ismert szociográfiai munkájában a piacon levő baromfiakat és tojásokat „baromfi hadseregek”-nek és „tojáshegyek”-nek látja. Majd ezt írja tovább: „Exportképes termelés folyik itten s a kisbirtokkultúra változatos-sága messze maga mögött hagyja a nagybirtokét. Orosháza eleven védőbeszéd a kisbirtokkultúra külön gazdasági eredményei és lehetőségei mellett.”⁴

A baromfikereskedők felismerték a kínálkozó üzleti lehetőséget, s munkájukkal a gazdasági életbe élénkséget hoztak és néhány száz embernek munkát és keresetet biztosítottak. Bár ez az üzleti tevékenység elsősorban egyéni érdekeket szolgált, közvetve a gazdasági élet fejlődésében is fontos szerepet játszott.

A kereskedő udvarából a baromfiakat részben még élve, részben pedig vágottan, megtisztítva szállították el. Ez utóbbi munkából lassan egy új ipar alakult ki, mely sokáig városunkban a legjelentősebb volt.

Baromfitartás

Orosháza baromfitenyésztése az ország határán belül, valamint azon kívül is jó hírnévre tett szert. Erről tanúskodik az a sok elismerés, amit a jó tenyésztők a megyei és országos kiállításokon szereztek, és bizonyítja az a sok baromfi, ami a helyi és külföldi piacokra került. Sok családnál 40—50 éves okleveleket és érmeket őrizgetek. (1—7-es képek.) Tulajdonosaik szívesen emlékeznek vissza munkájuk eredményére és annak elismerésére. A baromfitartás sok ezer névtelen munkása pedig még most is úgy tartja, hogy ezzel érdemes volt bajlódni, „mer az ember megtanáta a számítását benne”.

1. kép. A földművelésügyi miniszter elismerése a kiváló baromfitenyésztésért. 1931. (Szemenyei Ádám orosházi származású tenyésztő tatársánci határrezsben levő tanyaiban még Hódmezővásárhelyhez tartozott.)

1. Bild: Anerkennung des Ministers für Feldwirtschaft für ausgezeichnete Geflügelzuchtung 1931 (Das Gehöft des aus Orosháza stammenden Züchters Ádám Szemenyei im Feldgrenzgebiet der Tatarenschanze gehörte damals noch zu Hódmezővásárhely).

2. kép. Szemenyei Ádám a földművelésügyi miniszter elismerő érméjét kapta 1933-ban az Orosházán megrendezett Délmagyarországi Baromfikiállításán. (Természetes nagyság.)

2. Bild: 1933 erhielt Ádám Szemenyei auf der in Orosháza veranstalteten Südungarischen Geflügelschau die Anerkennungsmedaille des Feldwirtschaftsministers. (Natürliche Größe)

3. kép. Süle Antal a kiállított baromfiáért a Délmagyarországi Baromfi- Galamb- és Házinyúltenyésztők Egyesületének, valamint egy pestszentlőrinci baromfitenyésztőnek érméjével tüntették ki. 1933.

3. Bild: Antal Süle wurde für seine ausgestellten Geflügel mit der Medaille des Südungarischen Geflügel-, Tauben- und Hauskaninchenzüchterverbandes, sowie mit der Medaille des pestszentlőrincer Geflügelzüchterverbandes ausgezeichnet. 1933.

4. kép. Megbecsülték és értékelték már a galambokat is. A Békés megyei Gazdasági Egyesület elismerő oklevele. 1930.

4. Bild: Auch die Tauben wurden bereits geschätzt und bewertet. Anerkennungsurkunde der Wirtschaftsvereinigung des Komitats Békés. 1930.

Orosháza baromfiállományának mennyiségéről legkorábban az 1884. év szeptemberében összeírt adatok tájékoztatnak.⁵

Tyúk 16 000, lúd 7600, kacska 3700, pulyka 60g0, alamb 5200.

Veres József Orosháza története című könyvében, már 1773-tól kezdve több évnek

5. kép. A Baromfitenyésztők Országos Egyesületének arany- ezüst- és bronzdíját a pósteleki Bárány László kapta. Orosházán. 1933.
5. Bild: László Bárány erhielt den Preis der Landesvereinigung der Geflügelzüchter in Gold, Silber und Bronze. Orosháza, 1933.

6. kép. Az 1937. évben Budapesten megrendezett nemzetközi baromfikiállításról Györgyi Lajos hozott haza értékes díjakat.
6. Bild: Lajos Györgyi brachte von der 1937 in Budapest veranstalteten internationalen Geflügelausstellung wertvolle Preise mit nach Hause.

7. kép. Az 1940-ben megtartott Országos Mezőgazdasági Kiállításon Györgyi Lajos a kiállított baromfiakért az Országos Magyar Gazdasági Egyesület nagydíját kapta. (Eredeti nagyság.)
7. Bild: Auf der 1940 abgehaltenen Landeslandwirtschaftsausstellung erhielt Lajos Györgyi für seine ausgestellten Geflügel die Großplakette der Ungarischen Landwirtschafts vereinigung. (Natürliche Größe)

az állatlétszám adatát közölte, de ezek között sehol sem szerepel a baromfi, mert 1884 előtt a baromfiállományt sohasem írták össze.

Bár korábbi számszerű adataink nincsenek, a levéltári adatok azt mutatják, hogy Orosházán a korábbi évtizedekben is jelentősek lehettek a baromfitartás arányai.

Az 1820-ból származó tanácsülési jegyzőkönyvben azt olvashatjuk, hogy 6 *ludat* elloptak, „három már egy hónapos hízott, három pedig félhízásban volt”. Ebből látjuk, hogy az orosházi parasztok már 1820-ban tömték a libát, azonfelül pedig a tömési időről is kapunk felvilágosítást. E szerint négy hétnél bizonyára hosszabb volt a tömési idő, mert nem *érett*, hanem csak hízott libáról volt szó.⁶

Ugyancsak az 1820-as évek jegyzőkönyve ismertet egy 1770-ből származó urbárium vagy taxaszereződést, amely közli mindazokat a szolgáltatásokat, amelyeket a földesúri konyha fenntartására adtak be a jobbágyok; „Kétszáz tojást, tíz tyúkot, tizenöt csirkét, három kappant, két pulykát, két ludat, hét kacsát”.⁷ Ezek az adatok

a fajták sokféleségére világítanak rá és arra, hogy az orosházi asszonyok gyakorolták a kakasivartalanítás nem könnyű műtétjét.

1821-ben egy ember arról tesz jelentést, hogy a „nyomásról 14 libája elveszett”.⁸ Egy 1822-ben készült jegyzőkönyvben azt olvashatjuk, hogy a ludakat „megjelelték”.⁹ A lakosság lúdjai és kislibái részére a falu mellett *nyomás*, illetve legelő állott rendelkezésre és hogy a tulajdonosok saját állataikat megismerjék, megjegyzték őket, ami a közelmúltig szokásban is volt. Orosházán egyébként Lúd utca név is volt, (a jelenlegi Tompa Mihály utca név előtt) amelyen valószínűleg a ludakat hajtották ki a legelőre.

A tanács vezetői gondoskodtak a köz- és állategészségügyi előírások betartásáról is, erről ad tájékoztatást az 1843. év egyik jegyzőkönyve: „Tapasztaltatott, hogy némevny lakosok a megdöglött szárnyas és másféle állatokat is a nyomásra és az utcákra kivetni szokták, anélkül, hogy a döögöket a földbe beásnák. Minden döög után hat-szoros büntetés jár.”¹⁰

A Pesten nyomtatott Vasárnapi Újság 1857. dec. 20.-i számában egy orosházi vonatkozású rövid hírt olvashatunk: „(Baromfidög) pusztít több helyen. Orosházán egy nap egy udvarban 20—30 db is eldöglük.” A betegség okát ekkor még nem ismerték. Az olvasók közül valaki a jelentős veszteségek miatt tájékoztatta a lap szerkesztőségét.

Az 1860-ban készült kártérítési jegyzőkönyv már a „felesbe adott baromfitartás”-ról ad először jelentést: Az öl feltörése után elloptak egy öreg ludat, és 24 libát. A felest kártérítésre kötelezték „ki kell fizetni a kapott időben felbecsült árat, 24 liba 4 frt, 1 öreg lúd 80 kr”.¹¹

A Békés megyei Gazdasági Egylet 1876. év decemberi gyűlésén a fűzfaművelésnek és kosárfonásnak terjesztésével foglalkozik. A feladat szükségességét a következő érvekkel indokolja: „A csabai piaczkon nagyban üzetik a tyúktojás-kivitel Pest felé. Orosházán a kopasztott libák, libamájak és kappanok kivitele, másutt gyümölcsök stb. kivitele, mind ez pakkoló kosarakat igényel.” E felsorolásból közvetve tájékoztatást szerezhetünk az akkor használatos szállítóeszközök anyagáról valamint a növekvő baromfifeldolgozásról.¹²

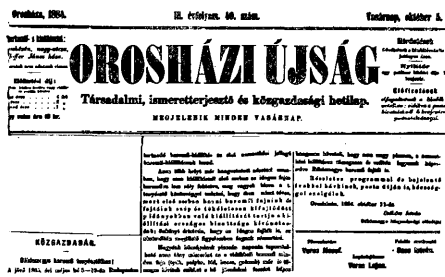
Zlinszky István a Békés vármegyei Gazdasági Egylet története című könyvében ismerteti 1860—1896-ig a Békés vármegyében megrendezett kiállítások idejét.¹³ Ebből megtudjuk, hogy Orosházán 1881-ben volt először állat-, termény-, gazdasági iparmű és háziipari kiállítás. A kiállítás nagyságáról nincs adatunk, ezért tájékoztatásul vesszük két szomszédos község adatait. Az 1860-ban Békésen megtartott állatkiállításra először hoztak fel baromfit. A 20 db ló, a 9 szarvasmarha és 8 sertés mellett „19 db baromfi lett bemutatva és bírálat alá bocsájtva.” Ez időtől kezdve a kiállításokon már a baromfiakat is bemutatják, bírálják és díjazják. 1862-ben a szarvasi termény- és baromfikiállításán 8 kiállító vett részt néhány darab hazai és cochinkínai fajta baromfival. Itt már a fajtákról és a kiállítók számáról is szerzünk tudomást.

Az Orosházi Újság 1884. évi lapjaiból szerezhetünk tudomást arról is, hogy „1885. évi május hó 5-től 10-ig Budapesten tartandó baromfi-kiállítás az első nemzetközi jellegű baromfi-kiállításunk leend”. Ugyanezen tájékoztató kitér arra is, hogy ez a kiállítás nem az idegen fajtákra fekteti a fösúlyt, hanem „első sorban hazai baromfi fajának és fajtáinak szép és tökéletes kifejlődött példányokban való kiállítását tartja a kiállítási országos bizottsága kívánatosnak; önként értvén, hogy az idegen fajták is az őket megillető figyelemben fognak részesülni”. A továbbiakban Székács István Békés megye közgazdasági előadója tájékoztatójában utal a baromfi-kivitel jelentőségére. „Megyénk községeinek piacznán naponta tapasztalható azon tény miszerint az e vidékbeli baromfi minden faja (tyúk, pulyka, lúd, kacsa, galamb)

máris tömeges kiviteli cikket és bő jövedelmi forrást képez”.¹⁴ (8. sz. kép). Székács József e tapasztalata különösen érdekes azért, mert ő volt az ún. orosházi uradalom (a Trauttmansdorf birtok) jószágigazgatója s Orosházán lakott.

1885-ben Kilián Gyula, az Orosháza környéki Károlyi uradalom gazdatisztje Tekintsünk a jövőbe című közgazdasági vonatkozású cikkében utal a baromfityénység jelentőségére. Felhívja a figyelmet, hogy a gabonatermelés mellett gondot fordítsunk a takarmánytermelésre és ezáltal az állattenyésztést mozdítsuk elő.¹⁵

Az Orosházi Újság a napi hírek közlése mellett igyekszik közgazdasági téren is felvilágosítani olvasóit, s ismerteti a legfrissebb piaci árakat is.¹⁶ (9. sz. kép) Ez arra mutat, hogy élénk forgalom volt az ismertett cikkekből. Egymás után jelennek meg oktató-nevelő és tájékoztató írások, s ezáltal a baromfityénységnek is fontos szolgálatot tettek. Nehéz ma már megállapítani, hogy a cikkek szerzői közül ki volt helyi szakember és milyen cikkeket vettek át valamilyen fővárosi vagy vidéki szaklapokból.

8. kép. Tájékoztató az 1885. évi első nemzetközi baromfi-kiállításról.

8. Bild: Bekanntmachung über die erste internationale Geflügeiausstellung von 1885.

9. kép. Az Orosházi Újság piaci tájékoztatója 1883-ban.

9. Bild: Marktinformation der Oroshäzer Zeitung von 1883.

Budapesten 1876-ban Grubiczy Géza megindítja az első magyar nyelvű kisállattenyésztési lapját a GALLUS-t. A havonta megjelenő folyóirat „a baromfityénység és nyulászat” köréből ismertet közleményeket. Vezérgondolatát a lap címlapján ezzel fejezte ki: „Ez az iparág... amelybe naponta filléreket rak be a tenyésztő, hogy pár hónap múlva, forintokat vegyen ki belőle”.¹⁷ A jó igyekzetet azonban nem támogatták eléggé. 1888. májusi számában a szerkesztő arról panaszodik, hogy kevés az előfizető s két hónap múlva a lapot meg is szüntette.¹⁸

A Békés megyei Gazdasági Egylet sem tartozott a támogatók közé, pedig célkitűzései szerint minden közhasznú gazdasági ügyet pártfogolnia kellett volna. A baromfityénységi szakbizottságnak 1888. évi decemberi üléséről készült jegyzőkönyv több mint 10 évi lemaradról árulkodik: „...Elnök úr indítványozza, hogy a titkári iroda részére a két magyar nyelvű lapra, a „GALLUS” és „Házi szárnyasaink” címűekre, amelyek az aprómarha tenyésztés érdekeit szolgálják — előfizettesék, s... a gyakorlati és közhasznú eszméket a titkár megfigyelve, azokat a megyei lapokban időközönként közölje.”

A továbbiakban az elnök a következőket állapította meg: „...a baromfi és a tojáskereskedés már oly mérveket öltött, hogy a bel- és külforgasztásnak még sokáig nem leszünk képesek eleget szolgáltatni.”

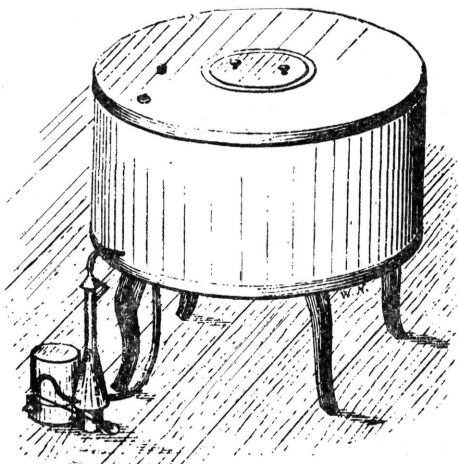
Foglalkozott még a bizottság két időszerű feladattal is. Díjat tűztek ki egy kisebb terjedelmű népies nyelven megírt baromfitenyésztési pályamunkára és javasolták az igazgató választmánynak egy Jády-féle kisebb költőgép beszerzését.¹⁹

A bizottság nagyfokú tájékozatlanságát mutatja, hogy az egyik baromfitenyésztési lap, a GALLUS 4 hónappal az ülést megelőzően szűnt meg. A lap 12 évi tevékenysége során nem gondoltak annak előfizetésére. Öröndetes viszont, hogy ezzel szemben az Orosházi Újság többször közöl baromfitenyésztéssel foglalkozó cikkeket.

A szóban forgó keltetőgépről a GALLUS 1888. év áprilisi számában olvashatunk rövid leírást. (10. sz. kép). E szerint a Jády Károly költőgépjének palástja alatt a szigetelőréteg fűrészporból áll. Ezen belül a víztartó hengert képezték ki...” a korábbi gépeknél az ébrények fele vagy több is befűl a tojásban. Az új gépek önszállózással ellátottak. Egyelőre csak 100 tojásra való gépeket gyártanak.”²⁰

1895. május havában az Orosházi Újság Szász József polg. isk. gazd. tanár folytatásos írását olvashatjuk, címe: „Baromfitenyésztés a háztartásban”.²¹ Felhívja a figyelmet a jobb tojó és nagyobb testű baromfiak kiválasztására, ajánlja az emdeni ludat, a pekingi kacsát, a plymuth, rocks és langshan tyúkfajtákat. Tőle tudjuk meg a korábbi idők baromfitenyésztési módszerét: „Eleintén egyes tenyésztők ládába szedték állataikat, s kocsira téve pár órajársnyira levő majorjaikba, mezőjükre kivitték. Este hasonló módon összefogózva ismét hazaszállították”. Az orosházi állami gazdasági iskolában is így nevelték a csirkéket. „Később, mert a szaporulat igen nagy volt, a kezelésnek illetően módja túl fáradságossá lett”. Felhívja a figyelmet a vándorl-aztatásra, ismerteti annak előnyeit, foglalkozik a takarmányozással, tanácsot ad a keltetéshez és a csirkék neveléséhez, valamint az elhelyezéséhez. Ismertet néhány betegséget és az ellene való védekezés feladatait. Mai szemmel nézve Szász József akkori megállapításai a kor színvonalán állottak.

Ugyanezen évben egy tapasztalt tenyésztő írt cikket a „Fiatal pulykák felnevelése”-ről²² Tíz pontban foglalja össze a pulykatenyésztés fontosabb feladatait. Érdemes megemlíteni ezek közül néhányat: Rokontenyésztést ne alkalmazzunk. A letojás napját a tojásra kell írni és a kotló alá egykorú tojásokat kell rakni. A pulykafiak 24 óra múlva a fészekből elvehetők. Míg a tollzatuk teljesen ki nem nő, a nedvesség ellen mindig megóvandók.

10. kép. A Jády Károly- féle keltetőgép 1884-ből.

10. Bild. Brutmaschine des Typs Károly Jády von 1884.

Koremika István az Orosházi Újság 1895. augusztusi számában üdvözlí a Földművelésügyi Miniszter körrendeletét, amely szabályozza a fertőző baromfibetegségek ellen való védekezést, de rögtön meg is állapítja, hogy ennek nagyon kevés hatása lesz. Javasolja, hogy a selyemhernyó-termeléshez hasonlóan a baromfitenyésztésnél is alkalmazzanak felügyelőket, akik segítenek a sok millió tenyésztőnek.²³

Igen értékes tanácsokat írtak az Orosházi Újság 1895. augusztus 18-i számában is, a „Hulladékok a baromfiaknak” című írásban. Ebben kifejtik, „hogy a tyúkfélék a szemes eleség mellett megkívánják az állati eredetű táplálékot is. Nyáron szereznek is eleget, de télen adjunk nekik vért, vagy más hasonló állati anyagot. Ez nemcsak javukra válnék, de tojást is korábban elkezdenék”.²⁴

A mai baromfi szaklapokban többször olvashatunk olyan kísérletekről, amelyekben a kutatók a tojás sárgájának színét sötétebbre kívánják változtatni. Ez a törekvés igen régi, mert az 1895-ben megjelent újságban is foglalkoznak már vele.²⁵

A baromfitartók mindig törekedtek a nagy libamáj nyerésére, ezért bizonyára nagy érdeklődést váltott ki az újságnak egy strassburgi hír közlése, amely szerint a nagy máj úgy érhető el, hogy faszenet adnak a tengeri közé és ezzel tömik meg a libákat.²⁶

A tojáshozam kérdése is foglalkoztatta eleinket, s az újságban ilyen címmel írtak róla; „Mit tegyünk, hogy a tyúkok télen át is tojjanak?”²⁷ Itt a jó táplálékot helyezik előtérbe, javasolják a sóska téli etetését. Továbbá gondoskodni kell a jó ólakról is. „Bácskában az a szokás, hogy meghordják a tyúkot alját vastagon erjedő trágyával, hogy az melegítsen”. Megemlítjük, hogy az 1950-es évek elején hazánkban és Európa többi országában is a baromfiakkal foglalkozó szaklapok újdonságként ismertették az amerikai farmereknek a háború alatt felfedezett megoldását a baromfiólak *mélyalmos* fűtését. Ez pedig semmi más, mint az 1899-ben ismertetett fűtési eljárás.

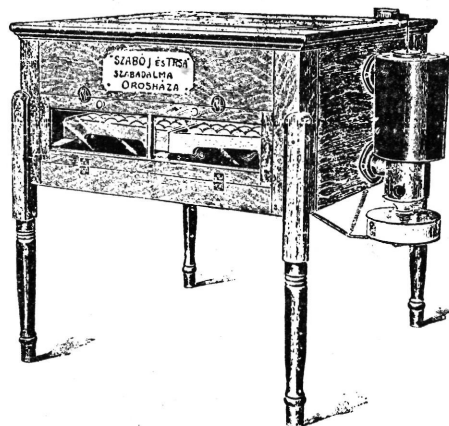
1904-ben egy szerkesztőségi cikk „Baromfitenyésztési ügyünk” cím alatt foglalkozik a baromfitartással. Ezt írja: „Fő jövedelmünk a búza, utána a baromfitenyésztés következik 75 000 000 korona az államnak. Úzzuk ezen jövedelmi ágat még nagyobb mértékben, ne csak a földművesek, de mindenki, akinek udvara van tartson baromfit”. A továbbiakban hasznos útmutatást ad a baromfitenyésztéshez. Felhívja a figyelmet a korai csirkék nevelésére, igen jó takarmány-összetételt javasol, az elhelyezéssel kapcsolatban pedig a következőket mondja: „Az ól náddal legyen fedett, a déli oldalon pedig üvegezett. Az ólakhoz bokrokat, fákat kell ültetni, hogy árnyék s legyen.” Rávilágít a toll fontosságára is. „A tyúk tollát szárítani és gyűjteni kell.”²⁸

A keltetőgépekről érkezett hírek nemcsak a felnőttek, de a gyermekek képzeletvilágát is foglalkoztatták és kísérletezésre készítettek őket. Iskolás gyerekek tyúkok alól elcsent tojásokat a meleg kuckó tetején elrejtve próbálták kikeltetni. Titkolt próbálkozásait nem a csibék csipogása, hanem a záptojás jellegzetes szaga fedte föl. Hasonló sikertelenség a felnőtteknél is előfordult. Kondoroson a jegyző keltetőgépéből is hiába várták a csibéket, s nagy nyilvánosság előtt folyó próbálkozás itt még a kétkedők derűjét is növelte.

Orosházán két kísérletező ember munkáját már nagyobb siker kísérte. A Baromfitenyésztés 1904. évi szept. 25-i száma erről így tudósít: „Új tojás-keltető gépet mutattak be a hódmezővásárhelyi kiállításon, amelyet Szabó István és Társa Orosházáról állított ki. Ez a gép villamossággal van berendezve. A melegséget villamoskészülék szabályozza. Az elemek feltöltése nagyon egyszerű. A gépből a lakásnak bármely részébe villamos-csengő vezethető, amely a legkisebb rendellenességet folytonos csengéssel jelzi... a minisztérium, mely állami segítséget is helyezett kilátásba, ezer darab ilyen villamos berendezésű keltetőgépre kért ajánlatot”²⁹ A tudósítás-

ban még arról is írnak, hogy a gépben lévő vizet a burkolatra felerősített petróleumlámpa melegíti. (11. sz. kép)

A nagy érdeklődést kiváltó gépi tojásfeltetés sokféle foglalkozású embernek a figyelmét ragadta meg. Az Orosházi Újság híreiből azt is megtudjuk, hogy Szabó István is például ecetgyáros volt.³⁰ A feltalálók szabadalmukat valószínűleg eladták, mert a Baromfitenyésztés következő év februári számában a hirdetések között azt olvashatjuk, hogy a Szabó féle „Elektra” nevű tojásfeltetőgépet Kogler és Rossner cég gyártja.³¹

11. kép. Szabó I. és Társának keltetőgépeje. 1904.

11. Bild: Brutmaschine von I. Szabó und Genosse, 1904.

Szólnunk kell még baromfitenyésztő egyesületekről is, mert ezek tevékenysége közvetve vagy közvetlenül kapcsolatban volt az orosházi baromfitenyésztéssel. Már a GALLUS című szakfolyóiratnak 1879. évi 1. számában felhívást intéz Grubiczay Géza egy országos baromfitenyésztési egylet alakítására. Szükségét azzal indokolja, hogy az egyletekben alkatnak adnának az eszmecserére. Ismertetnék mindazt, amit külföldön eredményesen művelnek a baromfitenyésztés területén, hogy azután azt átvehetnék. Egyleti tagok segítségével terjeszthetnék a jó tenyészanyagot. Javasolja még, hogy a megyei gazdasági egyleteknél egy-egy nyulászati szakosztályt is állítsanak fel. Kívánatosnak tartja, hogy az Állatorvosi Tanintézet baromfiak és tengeri nyulak gyógyításával behatóan foglalkozzék. Az első egyesület megalakulásáig azonban hat esztendő kellett várni.

1885-ben Pécssett alakul az első egyesület. 1887. áprilisában a budapesti galambkedvelők köre is megalakult Columbia néven. Ugyanezen év májusában a haszon- és díszszárnyasokat tenyésztők országos egyesülete rendes közgyűlést tart. Főtitkár: Parthay Géza, a „Házi szárnyasaink” szerkesztője.³² 1902-ben megvetik az alapját a Baromfitenyésztők Országos Egyesületének. 1907-ban „Békéscsabán baromfitenyésztő egyesületet óhajtanak alapítani. Hír szerint gróf Wenckheim Dezsőnének fogják elnöknek felkérni”.³³

A századfordulón több grófné és nagybirtokos felesége kapcsolódik be a baromfitenyésztésbe, akik elsősorban az idegen fajták behozatalával és szaporításával foglalkoztak. Részt vesznek a kiállításokon s az eladásra szánt tenyésztojást és tenyészbaromfit az újságokban hirdetik.

1909-ben az orosházaiak előbbre akartak lépni. E törekvés megismeréséhez érdemes idézni az egyik képviselőtestületi jegyzőkönyvet. Ebben Veres József evangélikus lelkész javasolta, hogy Orosházán és környékén az erős baromfitenyésztés továbbfejlesztése érdekében kérje a község a Földművelésügyi Minisztériumot: „Szervezzen Orosházán baromfitenyésztő mintatelepet”. A kérést a Földművelésügyi Minisztérium elutasította.³⁴

A fent említett írásokból láthatjuk, hogy az I. világháborúig a szakemberek, valamint a baromfitartók milyen színvonalon álltak. A szakemberek ismereteiket, tudásukat az újságon keresztül, de bizonyára más módon is igyekeztek átadni a parasztságnak, melyek eredménye a baromfikereskedelem és a baromfifeldolgozás fejlődésében mutatkozott. Ezt igazolják az alábbi adatok: A két legnagyobb orosházi exportcég (Bortolo M. Bernardinelli mint az Esportazione Uova képviselője és Claus Edé mint az Italienische Geflügel Importation képviselője) vasúton az alábbi baromfitömeget szállított el Orosházáról külföldre:

1898-ban 460 vasúti kocsiban 1 000 413 db 512 915 Ft érték

1899-ben 349 vasúti kocsiban 803 887 db 407 302 Ft érték

1900-ban 657 vasúti kocsiban 1 610 907 db 1 709 218 Ft érték. (34/a)

Az Aradi Kereskedelmi- és Iparkamara 1908. évi jelentése szerint a kamara területéről azon évben a legtöbb tojást Orosházáról vittek ki.³⁵

Baromfifeldolgozás

Elbeszélések és levéltári adatok szerint már 1880 előtt néhány kiskereskedő a megvásárolt baromfiakat, elsősorban csirkéket, tyúkokat, kappanokat és libákat élve vagy kopasztva vasúton darabárúként szállította Budapestre, illetve Bécsbe. Ugyanígy küldték fel a libamájakat is.³⁶ A kereskedők közül a következőkre emlékeznek még: Fehér Bernát, Grossner Károly, Lichtensteinné Szabó Julcsa, Springer Ignác, és Weisfeld Zsófi. A baromfival való kereskedelem nem volt rossz üzlet, mert később újabb kereskedők: Beck Gusztáv, Frankli Sándor, Garai Hermann, Révai Arnold és Reiss Ignác jelentek meg Orosházán. E kereskedők többségét, mivel csak libák vásárlásával és feldolgozásával foglalkoztak, *libások*-nak hívták.

Az első, exporttal és belföldi szállításokkal foglalkozó nagykereskedő, Steinberger Salamon 1880-ban telepedett le Orosházán, aki a bécsi Hungerleider baromfikereskedő család egyik tagja volt. Ekkortájt a család többi tagja Arad, Nagyvárad, Gyula és Szentés városokban telepedtek meg és nyitottak üzletet. A legidősebb fiú, Hungerleider Jakab Bécsben székel, irányította a felvásárlást és gondoskodott az áru értékesítéséről. Kiterjedt rokonsága révén sokáig irányítani tudta a Délkelet-Alföld baromfiforgalmát. Hogy az egész család baromfi-kereskedéssel foglalkozott, mutatja a cég neve is: Gebrüder Hungerleider (Hungerleider testvérek).

Ha Orosházán az üzemszerű baromfifeldolgozás kezdetét kutatjuk, akkor azt 1880-ra kell tennünk. Steinbergerék üzleti tevékenységükkel a baromfi minden fajtájának és a tojásnak állandó felvásárlói voltak. A feldolgozó termék mellé baromfi-hízalldát és később hűtőházat is építettek. Rendelkeztek tojástartósító *meszes pincével* is, ami hozzátartozott a korabeli nagyobb üzemekhez.

Az 1890-es években Clauss Edward német exportőr is létesített baromfitelepet Orosházán, de ő keveset tartózkodott itt. Megbízottja a Pozsony környéki Öhlschläger

Márton és felesége Grósz Zseni. Ez az új kereskedő néhány év alatt tönkrement, s az üzletet Öhlschläger vette át. Biztosra vehető, hogy a csődbejutás nem a baromfihiány miatt következett be, mert egyébként az új tulajdonos sem merte volna vállalni az üzlet fenntartását.

1894-ben már egy Frigor nevű olasz kereskedő is vásárolt a mai Mikes—Kígyó — és Petőfi utcák áltai határolt telepen. Letelepülésének idejét nem ismerjük. Az 1900-as évek elején a nálánál később Orosházára települt másik olasznál, Bernardinellinél, mint élő baromfiosztályozó dolgozott.

1896-ban Bartolò Michele Bernardinelli és Filippi Silvió, két fiatal olasz egy veronai baromfi nagykereskedő megbízásából piackutatást végeztek. Először Bulgáriában és Romániában tájékozódtak, majd Magyarországra jöttek. Feladatuk az volt, hogy helyet keressenek, ahonnan csirkét és tyúkot nagyobb mennyiségben, vagontételekben tudnak Olaszországba szállítani. Magyarország több városában, községében megfordultak és végül Orosházát szemelték ki letelepedési helyüknek. Orosházán ekkor már voltak baromfikereskedők, de úgy látszik, nem tartottak ezektől a versenytársaktól. (12. sz. kép.)

Ezek az olaszok, mivel nagy mennyiségű baromfi vásárlására kaptak megbízást, élénkséget és új formát vittek az üzletbe. Dobszóval értesítették a lakosságot megérkezésükről és arról, hogy piaci napokon kívül, meghatározott időben a telepükön a piaci árnál magasabb árat fizetnek. Az orosháziak tudomásul vették a vevő kívánságát és telephelyére szállították az aprójószágot. Az első időben az is megtörtént — amire az olaszok nem számítottak, — hogy minden ketrecük megtelt és a pénzük is el-

12. kép. Michele Bernardinelli útlevele, amellyel Orosházán jelentkezett. 1896.

12. Bild: Paß von Michele Bernardinelli, mit welchem er sich in Orosháza anmeldete. 1896.

fogyott, s akiktől nem vették át, azok nehezteltek rájuk. A továbbiakban azonban gondoskodtak róla, hogy ilyen eset ne forduljon elő. Első telephelyük a vasútállomással szemben, a mai park helyén volt. A jónak ígérkező baromfiüzlet az olaszokat arra készítette, hogy szakembereket, osztályozókat hívjanak otthonról. Ezek egy része családotól, másik része mint fiatal nőtlen ember került ide, akik hosszabb-rövidebb ideig itt maradtak.

Mikor a telepre hozott baromfi mennyisége nem elégítette ki őket, Filippi Silvió, Julió Camporese, Luigi Perbelini a piacra is kezdtek járni és főleg ezeket ismerték meg az orosháziak. Érdekes, hogy az olaszok közül többen már magyar nőt vettek feleségül. A legelső telepi fényképfelvétel is az egyik olasz lakodalmának harmadik napjáról készült, amikor az ifjú pár a telep munkásaival együtt verte csapra a sörös hordót. (13. sz. kép.)

Olaszországban a magyar baromfi kiváló minőségéről hamarosan meggyőződtek és ezután a szomszédos Békéscsabán Lució Bampa, Figli de Giovanni Grigolon, valamint Hódmezővásárhelyen is olasz cégek, Colpi és Mezena telepedtek le.

Az 1900-as évek elején Bernardinelli kilépett a veronai-cégből s önállósította magát. Azonban rövid időn belül szomszédjával Öhschläger Mártonnal üzlettársakká lettek. Ebben az üzletársi viszonyban az első világháborúig csak az volt a különös, hogy együtt vásárolták a baromfit, de a telepen már külön hízlaldába rakták. A feldolgozást és a szállítást közösen végezték, de cégpapírja külön-külön volt mind a kettőnek. E kettős céghez néhány év múlva társult Ungár Árpád is, aki feleségével 1938-ig, a zsidótörvény megjelenéséig, Bernardinelliékkal együtt tevékenykedett.

13. kép. Az egyik olasz baromfikereskedő lakodalmának 3. napján a munkásokkal. 1908.
13. Bild: Einer der italienischen Geflügelhändler am 3. Tag seiner Hochzeit mit Arbeitern. 1908.

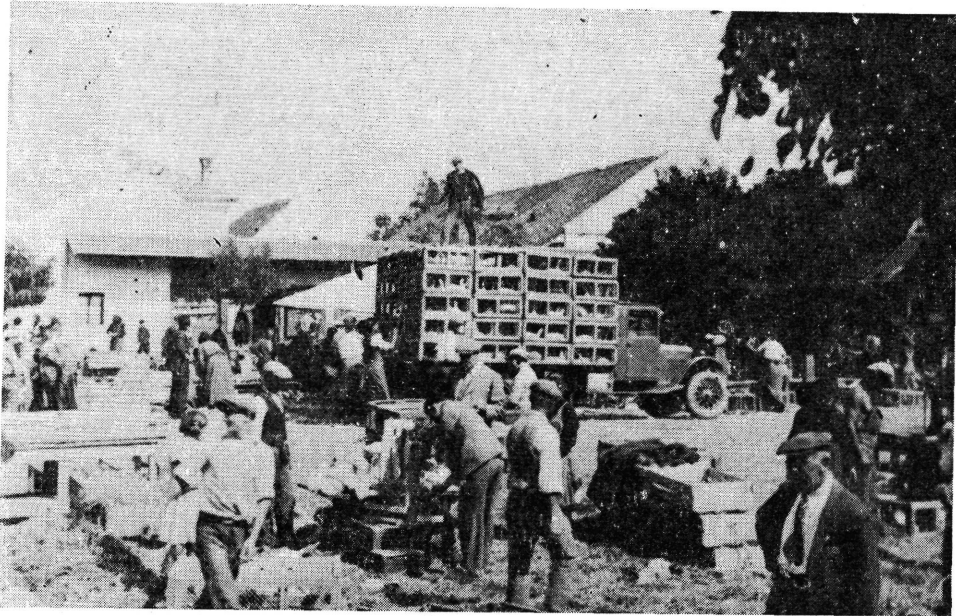
A telepi munkások Ungárt a legjobb pénzügyi szakembernek tartották, de *hajtós* és rideg természete miatt a másik kettőre szívesebben emlékeznek vissza.

Presser Sándor eleinte zsidó vallású kántor-tanító volt, 1910-ben kilépett szolgálatából és baromfi-kereskedést nyitott. Mindenfajta baromfit vásárolt, de az őszi időnyben inkább csak kövér libával és kövér kacsával *foglalkozott*. A zsidó ritus szerinti vágást is nála végezték, s ez a munka jó jövedelmet hozott részére.

Említést érdemel az a megfigyelés, hogy a legtöbb baromfi-exporttal foglalkozó kereskedés többnyire társas vállalkozás volt. Ilyenek például, a már említett Hungerleider családi vállalkozáson kívül, az orosházi piacokon is imert kereskedők közül: Kemény-testvérek Nagyszalontáról, Hartmann- és Cohnen-cég Szentesről. A helybeliek közül Bernardinelli—Öhschläger—Ungár, valamint a későbbi Presser—Klein—László-cég is. Az üzletársi viszony létrejöttében szerepet játszott a konkurrencia eleni harc, melyet legjobban a tőke növelésével lehetett fokozni.

Az exportmunka sokrétű feladatot kívánt, egy ember elvégezni ezt nem tudta. Az idetelepült kereskedőkre jellemző, hogy rokonaik, vagy üzlettársaik Budapesten, Bécsben, Berlinben, Veronában, Zürichben vagy Londonban éltek, akik gondoskodtak az áru elhelyezéséről, értékesítéséről, figyelték a nagyvárosi baromfiforgalmat, a piaci árakat, a konkurenciát és időben, sokszor naponta értesítést adtak a felvásárlások fokozására vagy csökkentésére.

Emlékezet szerint a legrégebbi baromfi piacot a jelenlegi Széchenyi téren tartották. Külön baromfi piac akkor még nem volt, s a tejet, a gyümölcsöt a baromfival vegyesen árulták. Ebből arra lehet következtetni, hogy mennyiség tekintetében nem lehetett jelentős és inkább csak a helyi igények kielégítését szolgálta. Amikor azonban a felhozatal megnagyobbodott, a teji piac maradt a helyén, a baromfiak eladása tágasabb helyre, az Alföld Szálló déli oldalán levő térre került át. (14. sz. kép.)

14. kép. Baromfi-piac 1934-ben. Jobb sarokban a pavilonszerű mázsaház.
14. Bild: Geflügelmarkt 1934. In der rechten Ecke das pavilonartige Wiegehaus.

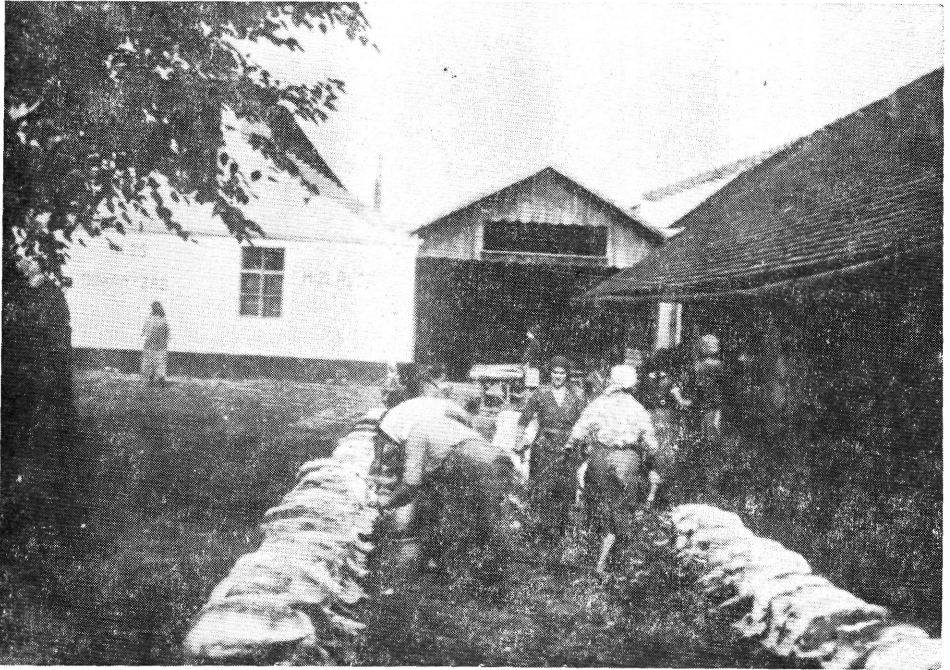
Az első baromfikereskedők általában a piactér közelében telepedtek le. Steinberger Salamon is a piachoz közel fekvő Pacsirta utcában létesített üzemet. A 10—20 évvel később érkezők már távolabb helyezkednek el. Presser Sándor a Komlói úton, a többiek pedig a vasút közelében. Ez utóbbiak már a vasúti szállítás jelentőségét is figyelembe vették, és mivel ez a rész a város szélének számított, a telkekhez is olcsóbban jutottak hozzá.

A legrégebbi feldolgozó helyiségeket a megvásárolt parasztházak szobáiból, kamráiból alakították ki. Erre utal egy 1936-ban készült fénykép is és a rajta olvasható felírás: „Vágókamra”. Bizonyosra vehető, hogy korábban kamrának is készült. (15. sz. kép.)

Az egészségügyi előírások akkor még nagyon keveset követeltek meg, földes kamrákban és folyosókon kopasztottak. Az 1920-as években már előírták a termék

15. kép. Vágókamra és kopasztóhelyiség 1936-ban.
15. Bild: Schlachtkammer und Rupfraum, 1936.

16. kép. Levágott libák lábmosása és kopasztása 1934-ben.
16. Bild: Waschen der Füße und Rupfen geschlachteter Gänse, 1934.

és a falak aljának kibetonozását, de még így is egyes üzemekben a kövér baromfit egy félig nyitott, színszerű épületben vágták és kopasztották. (16. sz. kép.) A munkatermek sötétek voltak, a kicsi ablakokon kevés fény jutott be. (17. sz. kép.) A kopasztótermeket nem fűtötték s a hideg helyiségek csak az emberek és a baromfiak testétől melegedtek fel. Késő ősszel és télen reggelre a kopasztóasszonyok padjait belepte a dér. Ilyenkor sokat fáztak az asszonyok. A kopasztáskor az első tollat maguk alá rakosgatták, majd lábukat is tollal takarták be, hogy ne fázzanak. Napközben a toll annyira felszaporodott, hogy szinte féllábszárig tollban jártak, s lábukkal a tollat a pad alá rugdosták. (18. sz. kép.) A vágók elébe egész műszak alatt hordták a vágásra szánt állatokat. Ezeknek az ürüléke, valamint a belezéssel együttjáró kellemetlen szag a régi alacsony kopasztó termeket megtöltötte, azért itt mindig rossz volt, *sűrű volt a levegő*.

Munkaruhát és védőruhát a munkások nem kaptak. Saját ruhájukban dolgoztak, még a zsákkötényt is otthonról hozták, melyet kopott zsákokból varrtak össze. (19. sz. kép.) A vágók kötényei vérrel átvíódtak, s hozzájuk ragadt a sok toll. Sokszor még az alatta levő ruhák is véresek lettek s a meleg időben bűzlöttek a bomlásnak indult vértől. A kopasztók régi rossz ruháikban dolgoztak. Fejkendőjét mindenki használta és szorosan a fejéhez kötötte, hogy a tyúktetű ne másszon a haja közé. Ugyanis a száraz kopasztás során a baromfi testéről a tetvek az emberre is átmásztak, s mindig fölfelé, a haj felé igyekeztek. Sok tetű a gallér alatt bújt meg, amelyik meg a nyakra ért, az viszketést okozott, ezért munkaközben a kopasztóknak a vakaródzás, a nyak sóprése megszokott és beidegzett mozdulat volt. A dörzsöléstől sok asszonynak a nyaka kisebesedett.

Meleg időben a megkopasztott baromfi könnyen fülledt és romlott, ezért a feldolgozó üzemekben a hűtés mindig fontos feladatnak számított. A múlt század 80-as éveitől csak a késő őszi és a téli hónapokban vágta, amikor a hideg idő már meg-

17. kép. Vágók és kopasztók 1942-ben.

17. Bild: Schlächter und Rupfer, 1942.

18. kép. Csirkekopasztás 1942-ben a Magyar Mezőgazdák üzemében.
18. Bild: Hähnchenrupfen 1942 im Betrieb der Ungarischen Landwirte.

19. kép. Vágók és kopasztók munkaruhájukban. 1930.
19. Bild: Schlächter und Rupfer in ihrer Arbeitskleidung, 1930.

védte az árut a romlástól. Az 1880-ban letelepedett első exportőr már melegebb időben is vágott baromfit, mert berendezkedett azok hűtésére is. Nagy jégvermeket építtetett, s ezekben évenként 400 kocsi természetes jeget raktározott. A jég elvermelése igen nagy jelentőségű volt, ettől függött a következő év munkája. A környék első jéggyárát 1910-ben Hódmezővásárhelyen építették. A Steinberger-cég meleg időben 20—40 mázsa jeget hozatott onnan lovaskocsival. Orosházán mesterséges jeget csak a 20-as évek közepén kezdtek gyártani a Tóth-malomban.

A *jégpince* a jégveremnek fallal elválasztott része, mely a hideget a nyitott ajtón keresztül a jégveremtől kapta. A hűtőházak építése előtt a melegben levágott és megkopasztott baromfiakat a jégpince állványaira helyezték, s itt tartották, amíg az le nem hűlt, majd utána csomagolták. Hűvösebb idő beálltával a kopasztó melletti kamrák is megfeleltek a hűtés céljára.

A hűtött baromfit fülledés veszélye nélkül csomagolhatták. A múlt század végén a baromfiakat kosarakban szállították. A kosár aljára vizes forgácsot tettek, s arra került egy sor jég, majd a papírba csomagolt baromfi. A kosárban három sor csirkét tettek a jégrétegek közé, s utána a kas tetejét zsákanyaggal varrták be. Még 1929-ben is csomagoltak ilyen vesszőkosarakba. Később a kosarak helyett ládákat használtak, amikor szintén jég közé rakták a szállítandó baromfit. Kezdetben csak közönséges vasúti kocsikban szállítottak. Jégtartállyal felszerelt hűtőkocsik 1910 körül kerültek forgalomba. Az első, hűtőgéppel felszerelt hűtőházat Steinberger János 1925-ben építette.

Az orosházi baromfipiac első kereskedői még maguk vásárolták meg az árujukat, de 1880-tól kezdve a nagy tételben szállító exportkereskedők már *szedőket-kofákat* alkalmaztak, akik segítettek nekik a baromfi beszerzésében. Amikor pedig a helyi piac így sem elégítette ki megrendeléseiket, a kereskedők ekkor üzleti körükbe kapcsolták a szomszédos községeket és azok piacain hetente egyszer megjelentek, vagy megbízottaikat küldték ki.

Az aprójószág szállítását ekkor még lőcsös kocsival végezték, mégpedig úgy, hogy a két vendégoldal felerősítése után a kocsi tetejére mindkét oldalon 3—3 vesszőből font kosarat helyeztek el. Ezek a kasok a csibenevelésnél még ma is használatos borítókhöz voltak hasonlóak. (20. sz. kép.) Átmérőjük alul kb. 1,5 m és 60—70 csirkét rakhattak bele.

A piaci munkába gyakran a gyermekeket is bevonták. G. Szabó Lajos (szül. 1884-ben) elmondta, hogy kisiskolás korában minden vasárnap és csütörtöki napon az édesanyja magával vitte őt a piacra, hogy a felvásárolt aprójószágra vigyázzon, amíg azt a nagykereskedőnek át nem adják. Ezért minden csütörtökön hiányzott a délelőtti tanításról. Hiteles tájékoztatást adott a szedők keresetéről is. Eszerint édesanyja többet keresett, mint édesapja, aki a községhez írnok volt. Harmincegy évi munka során megtakarított pénzükből 1913-ban mintegy 20 hold földet vettek a Károlyi-birtokból.

A baromfitenyésztők és -kereskedők tábora között foglaltak helyet a libatömők vagy hízlalók, akik egyik réteghez sem tartoztak. Ők kis libákat nem neveltek. A tömésre való sovány libákat általában ismerős tenyésztőktől vették meg, majd otthon több héten át tömték s a kereskedőknek eladták. A libatömők a tenyésztőkkel jó üzleti kapcsolatban voltak, de a kereskedőkről másképp vélekedtek. Erről tájékoztat az Aradi Kereskedelmi és Iparkamara 1892. évi jelentése: „A libahízlalók panaszkodnak, hogy az üzérkedők önkényének vannak kiszolgáltatva. Ezen hátrányon úgy lehetne segíteni, ha a hízlalók szövetkezetet létesítenek és a libákat közvetlenül küldhetnék a fogyasztó piacokra.”³⁷ Nem tudjuk, hogy az orosháziak érdekeltek voltak-e az ügyben, mindenesetre figyelmet érdemel a szövetkezés gondolatának felvetése.

Az egyre erősödő üzemek munkalehetőséget teremtettek az orosházi földmunkások asszonyai és leányai számára. A téglagyáron és a söprűgyáron kívül más iparág akkor még nem volt Orosházán, ahol asszonyok dolgozhattak volna, bár ott is csak korlátozott létszámban vették fel őket. Nyáron segítettek a férjeiknek a betakarításnál, az őszi hónapokban pedig kopasztani mentek. Egy-egy család életében sokat számított, ha az asszonyok, vagy felnövekedő lányok is keresethez juthattak, ezért igyekeztek is a munkájukat jól végezni.

20. kép. Múlt századi csirkeszállító kas. (Rekonstrukció.)

20. Bild: Hähnchentransportkorb aus dem vorigen Jahrhundert. (Rekonstruktion).

A baromfiüzemek munkásainak zöme nő volt, akiket a szocialista mozgalom (beleértve a szakszervezeteket is) 1897 eleje előtt csak elvétve érintett. Az agrárszocialista mozgalom Várkonyi szárnya, az ún. független szocialisták törődtek legjobban a nők szervezésével. Orosházán is ez volt a helyzet, így jutott el a mozgalom a baromfiipar munkásnőihez. A Várkonyi-mozgalom a napi *bérvkövetésekkel* tudta a legszélesebben kiterjeszteni a befolyását. Ennek bizonyítéka az 1897-es orosházi követelés is, az első jele a kopasztóasszonyok és a mozgalom szorosabb kapcsolatának. Erről kapunk tudósítást az Orosházi Újság 1897. aug. 8-i számában, amely átvette a „Földművelő” írását. Ez az újság ismerteti azokat a javaslatokat, amelyeket az orosházi nőszervezet a női munkára vonatkozólag állapított meg. Felsorolja az aratási, a cséplési és más munkák időtartamát, valamint azok munkadíját. Külön foglalkozik a kopasztóasszonyok munkadíjával. Kiemeli, hogy a vasárnapi munka és mindenféle potom munka végképp megszüntetendő.

Az orosházi baromfitelepi munkásasszonyok bérharca, valamint a durva bánásmód miatti tiltakozásuk 1906 decemberében már sztrájkba torkollott. A megmozdu-

lásban mintegy 150 kopasztóasszony vett részt. Eredménye ismeretlen. A „Népszava” kiemeli, hogy egyetlen sztrájktrőő sincs közöttük.³⁸ (Az Orosházi Újság 1906. december 23-i száma szerint a kereskedők a sztrájk alatt a szokásos vágott baromfi helyett élő baromfit küldtek Pestre.)

Az első világháború előtt Orosházán volt még egy kopasztó sztrájk. Ez azonban, ahogy erre emlékeznek, nem a nagy baromfiszállítók telepén, hanem a kisebb, pesti piacra szállító kereskedőknél az ún. „libásoknál” történt. A munkabeszüntetés miatt a kereskedők a megvásárolt libákat kénytelenek voltak Szentésre átszállítani, hogy ott megkopasszák.

A gazdasági ellentétek mellett növelte a munkás és a tőkés közötti feszültséget egyes munkáltatók fölényes magatartása, idegen anyanyelve is. Ezt Horváth Józsefné, aki 1910-ben került be kopasztónak és 32 évig ott is dolgozott, így fejezte ki: „...ha köszöntünk is nekik, a köszönés fogadása is mintha terhes lett volna számukra.” „...hozzánk nem sok szavuk volt, egymás között is németül beszéltek.” Amikor meg a munka elfogyott, akkor meg csak úgy odavetették: „Mehetnek sétára, mert nincs munka.”

JEGYZETEK

1. Veres József: Egyet-más Orosházáról. A Békés vármegyei Régészeti és Művelődéstörténet Társulat Évkönyvei 1885/86. Szerk.: Zsilinszky Mihály, Gyula, 1887. 32—33.

2. Orosháza birtokstatisztikája 1890-ben:

0— 10 holdas	2277 birtokos,	összesen	6248 kat. hold.
10— 50 holdas	355 birtokos,	összesen	7989 kat. hold.
50—100 holdas	16 birtokos,	összesen	1174 kat. hold.

(Veres József: Orosháza ünnepe, a község és ág. hitv. ev. gyülekezet alapításának 150 éves emléknapiján. Orosháza, 1895. 11—12.)

3. Bakó József: Két pillér közt. Bp. 1958. 54. 1.

4. Féja Géza: Viharsarok. Bp. 1937. 149. 1.

5. Veres József: Orosháza. Orosháza, 1886. 114.

6. Orosháza község tanácsa jegyzőkönyvei: (Békés Megyei Levéltár. Továbbiakban Ktjkv.) Ktjkv. 1820. 4.

7. Ktjkv. 1820. 5.

8. Ktjkv. 1821. 168.

9. Ktjkv. 1822. 149.

10. Ktjkv. 1843. 47.

11. Ktjkv. 1860. 22.

12. A Békés megyei Gazdasági Egylet 1876-ik évi Értesítője. Szerkesztette: Morky Sámuel B-Gyulán. 1877. 75. 1.

13. Zlinszky István: A Békés vármegyei Gazdasági Egylet története. 1860—1896. Csaba. Corvina könyvnyomda. 25. 183. 1.

14. Orosházi Újság. 1884. október 5.

15. Orosházi Újság. 1885. március 1.

16. Orosházi Újság. 1883. július 8.

17. GALLUS. 1876. dec. 15. Mutatványszám.

18. GALLUS. 1888. júl. 15. XII. évf

19. Békés vármegyei Gazdasági Egylet 1888-ik évi értesítője. Szerkesztette: Zlinszky István.

20. GALLUS. 1888. ápr. XII. év..

21. Orosházi Újság. 1895. máj. 12.

22. Orosházi Újság. 1895. ápr. 14.

23. Orosházi Újság. 1895. aug. 4.

24. Orosházi Újság. 1895. aug. 28.

25. Orosházi Újság. 1895. aug. 25.

26. Orosházi Újság. 1899. jún. 8.

27. Orosházi Újság. 1899. jan. 8.

28. Orosházi Újság. 1904. jan. 24.

29. Baromfitenyésztés. 1904. szept. 25. II. évf. 35. sz.
30. Orosházi Újság. 1904. aug. 7.
31. Baromfitenyésztés. 1905. febr. 11. III. évf. 8. sz.
32. GALLUS. 1887. május
33. Baromfitenyésztés. 1907. jan. 6. V. évf.
34. Képviselőtestületi jegyzőkönyv. 1909. 40. 642.
- 34/a. Békés megyei Levéltár, Békés vm. főispánja ir. 185/1902. alapszám.
35. Aradi Kereskedelmi- és Iparkamara 1908. évi jelentése. 29.
36. A Békés megyei Gazdasági Egylet 1876-ik évi Értesítője. Szerkesztette: Mokry Sámuel.
B.-Gyulán. 1877. 75. 1.
37. Aradi Kereskedelmi- és Iparkamara 1892. évi jelentése. 68. 1.
38. Munkássztrájkok. ÉDOSZ archívum 1906.

MIHÁLY GULYÁS

Geflügelhaltung und -verarbeitung in Orosháza bis zum 1. Weltkrieg

In der zweiten Hälfte des 19. Jahrhunderts nahm in mehreren Städten und Gemeinden Ungarns die Geflügelhaltung und Geflügelverarbeitung einen großen Aufschwung. Zu diesen Orten gehört auch das im Südostteil des Großen Ungarischen Tieflands gelegene Orosháza. Im Verlaufe der letzten 100 Jahre nahm seine Bedeutung nicht ab, Nahe und Gewicht besitzt es nicht nur auf dem inländischen, sondern auch auf dem ausländischen Markt. (Zu den Geflügeln zählen wir Hühnchen, Hühner, Perlhühner, Puten, Gänse und Enten. Unter Verarbeitung verstehen wir das Schlachten des Geflügels, Rupfen, Kühlen und Verpacken).

Im ersten Abschnitt erforscht der Verfasser den wirtschaftlichen und gesellschaftlichen Hintergrund der Geflügelhaltung und -verarbeitung. Er stellt fest, daß der Aufschwung der Orosházaer Geflügelhaltung mit der Verstärkung der Einzelholzwirtschaft zusammenhängt. In Orosháza bestand kein Großbesitz, daher ist hier der amerikanische Weg der kapitalistischen Entwicklung der Landwirtschaft zu beobachten. Zur Zeit der Getreidekrise konnten die Kleinwirtschaften leichter zum Futterpflanzenanbau und zur Tierhaltung übergehen. Aus der Arbeit des Verfassers lernen wir den einer Messe gleichendem Orosházaer Geflügelmarkt kennen.

Im „Geflügelhaltung“ betitelten Abschnitt bekommen wir auf der Grundlage der aufgeführten Stadtratsprotokolle des vorigen Jahrhunderts ein Bild auch über die kleineren Einzelheiten der Geflügelhaltung. Die Schrift beschäftigt sich viel mit der Arbeit des Wirtschaftsverbandes des Komitats Békés. Als Mangel wird festgestellt, daß der Verband neben der Großtierzucht dem Geflügel wenig Aufmerksamkeit widmet, auch das Landesfachblatt für Geflügelzucht nicht unterstützt. Demgegenüber veröffentlicht das wöchentlich erscheinende wirtschafts- und populärwissenschaftliche Blatt, die Orosházaer Zeitung (Orosházi Újság) oft sich auf die Geflügelzucht beziehende Ratschläge. Weiterhin können wir uns über die im Komitat erstmals veranstaltete Ausstellung informieren. Ein buntes Bild erhalten wir über die Urkunden der auf der Ausstellung prämierten Züchter. Die Auszeichnungen und Anerkennungen haben auf die Züchter immer anspornend gewirkt. Die Schrift informiert weiterhin über die ersten Brutmaschinen und anfängliche Erfolge des maschinellen Brütens.

Im Abschnitt über die Geflügelverarbeitung erfahren wir über die einstmaligen Geflügelhändler und ihr Wirken. Wir lernen Ort, Ausrüstung und Umfang der einstmaligen Betriebe kennen. Wir gewinnen weiterhin ein Bild über die Schlachtung, das Rupfen, Kühlen und Verpacken, sowie über den Transport der fertigen Ware. Letztlich befaßt sich der Verfasser mit den Bedingungen der Arbeiter der Betriebsanlage, ihrem Verdienst, ihrer Arbeitszeit. Dargestellt wird weiter die Wirkung der agrarsozialistischen Bewegung auf die Lohnforderungen und Streiks. Der Verfasser vervollständigt seine Arbeit mit zahlreichem statistischen Material und Fotos.